

# VEENTERPEN IN NEERWOLDE

Wil Casparie

De turfgravers, die tussen 1780 en 1820 ongewild het Paterswoldsemeer lieten ontstaan, kunnen terugkijken op een min of meer mislukte onderneming. Zij dachten, met hun ervaring als verversers in het lage midden van Friesland, heel wat veen uit het natte 'Neerwolde' in brandstof om te kunnen zetten. Dat viel tegen; ze hadden te maken met een paar forse tegenslagen, zoals de aanwezigheid van kleilagen in het veen. De succesvolle re-  
kreatieve ontwikkeling van dit gebied kwam pas toen de turfgravers al lang weg waren.

Een andere tegenslag werd gevormd door de 'veenterpen'. Deze overblijfselen van Middeleeuwse bewoning bestonden uit ongeveer ronde plekken verwerkt veen, gemengd met klei, zand, keileem en aardewerscherven. De dikte van die plekken kon oplopen tot bijna een meter; de doorsnede was meestal enkele tientallen meters. Deze onbruikbare bovengrond kon kennelijk niet op lonende wijze verwijderd worden; het er onder liggende veenpakket ter dikte van 2 à 3,5 m was onbereikbaar. Enkele van de huidige eilandjes in het Paterswoldsemeer hebben hier hun ontstaan aan te danken. Juist deze veenterpen hebben nu onze belangstelling.

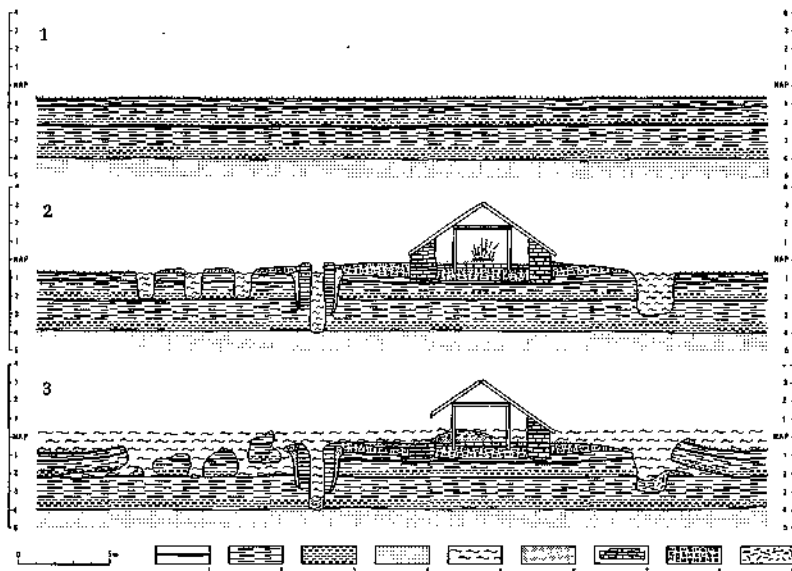


Fig 1. Het Neerwolder landschap in de 13e eeuw, geschilderd in 3 stadia. De plaats van deze doorsnede is de veenterp no. 3, waarvan in fig 3 de opgravings-tekening is gegeven.

Stadium 1: juist voor het opwerpen van de terp; een open landschap.

Stadium 2: de veenterp met huis en waterput, op basis van

de opgravingsgegevens.

Stadium 3: de inundatie, die een einde aan de bewoning maakte.

1. klei; 2. rietveen; 3. mosveen; 4. zand; 5. water; 6. verwerkte klei (putmantel en huisvloer); 7. turven; 8. terpmateriaal; 9. veenstik.

Zie zijn als het ware ontdekt door A. E. Klungel van de Stichting voor Bodemkartering. Hij karteerde in de tweede helft van de jaren zestig de dalsystemen van Peizerdiep, Eelderdiep en Drentse A, in het bijzonder het veengebied tussen het Drents Plateau en de mariene kleiafzettingen, ten zuidwesten van de stad Groningen (fig. 2). Ook de thans algemeen aanvaarde naam is van hem afkomstig. Er werden meer dan 200 van deze bewoningsplekken aangetroffen. Ze komen ook alleen maar in dit gebied voor (4). Van Giffen had in 1930 reeds zo'n veenterp opgegraven in het dal van het Eelderdiep bij Peize. Hij vond onder meer resten van een woning of kleine boerderij. Als gevolg van de slechte conserveringsomstandigheden kon uit dit onderzoek maar een heel globaal beeld worden verkregen van de

situatie ter plaatse (3). Bij de aanleg van de recreatieobjecten Hoornsemeer en Hoornseplas ten noorden van het Paterswoldsemeer, tussen 1971 en 1980, is een fors aantal van deze veenterpen opgeruimd, vermoedelijk zo'n 50 stuks. Voor het zover was, is uitgaande van Klungels gegevens, door het Biologisch-Archaeologisch Instituut te Groningen de veenopbouw en de bewoningsgeschiedenis van dit gebied ten oosten van Eelderwolde onderzocht. Het Meerschapp Paterswoldse verleende hierbij zijn medewerking.

## Natuurlijk boezemgebied

Het was van meet af duidelijk, dat het gebied steeds kletsnat moet zijn geweest. In deze veengordel verzamelde zich alle neerslag



Fig 2. Neerwolde, het veengebied met klei-afzettingen ten zuidwesten van de stad Groningen en de ligging der veerterpen (zwarte stippen).

1. kleigronden; 2. klei met veen; 3. veen met kleilagen; 4. zand. Het water is zonder signatuur gegeven; Hp = Hoornseplas; Hm = Hoornsemer; Pa =

Paterswoldsemer; Fr = Friescheveen.

Ter oriëntering zijn de dorpen Roderswolde en Elderswolde aangegeven, alsmede met een streepjeslijn de koutouwen van Haren (rechtsboven), Groningen (rechtsboven) en Hoogkark (middenboven). De opgegraven veerterpen bevinden zich vooral in het gebied van het Hoornsemer.

van het hoger gelegen Drents Plateau aan de zuidkant, die in het relatief smalle geulsysteem van het Reitdiep slechts vertraagd kon worden afgevoerd in noordelijke richting naar de zee.

Als gevolg van het verder opdringen van de zee slibde het noordelijke kleigebied hoger op, de afvoer van de Drentse A, als bovenloop van het Reitdiep, steeds verder blokkerend. Een natuurlijke boezem, die gedurende lange tijd brak was. Na de bedijkingen sinds de 10e of 11e eeuw begon de ontziltling. Het landschap veranderde daardoor aanzienlijk, maar het bleef nat. Inundatie zal eerder regel dan uitzondering zijn geweest. Wat deden in de 13e-14e eeuw (want om die tijd gaat het) de mensen in deze natte wereld? Waarom woonden ze hier en hoe handhaafden ze zich? Is het hun gelukt dit veengebied te ontginnen?

### Opgravingsresultaten

Van de zes gedetailleerd onderzochte terpen geeft no. 3 een zeer duidelijk beeld, zodat hij

model kan staan voor de hier volgende beschrijving. In fig. 3 is de opgravingsplattegrond gegeven. Bedacht moet worden, dat van het opgaande deel van het hier aangetroffen huis (muren, dak), van de waterputten, omheiningen enz. niets of heel weinig bewaard is gebleven; zie ook fig. 1.

De ronde tot afgerond vierkante terpen zijn omgeven door sloten (fig. 4); de hieruit afkomstige grond werd deels gebruikt om de terp op te werpen, waarop gebouwd werd. De diameter van de terpen varieert gewoonlijk van 20 tot 40 meter; deze terp is 24 bij 32 m. De terp was oorspronkelijk 80 à 100 cm hoog. Op de terp staat één huis. Terpen met meer huizen zijn niet aangetroffen.

Vloer en wanden van de huizen zijn gemaakt van nog natte turven van mosveen, formaat ongeveer 60 × 15 × 15 cm. Dit mosveen wordt op een diepte van 80 tot 110 cm onder het veenoppervlak aangetroffen; juist op een kleilaag. Om dit bouw materiaal te winnen werden de sloten gegraven. Het bovenste rietveen, waarvan dergelijke turven niet gemaakt konden worden, diende voor het

opwerpen van de terp. De turven werden hoogstens oppervlakkig, zeer licht gedroogd; tussen de turven werd slechts weinig turf-mot aangetroffen. De vloer kreeg vervolgens een klei-afdekking van 5 à 10 cm dik, de klei-laag op ruim 1,10 m onder het maaiveld leverde het materiaal. In bijna alle (opgegraven) huizen lag hierop een fijn gelaagd pakket van as, deels afkomstig van turf. Dit was soms ruim 15 cm dik. Mogelijk lag hier nog strooisel overheen. De haarden bevonden zich op de vloer. Door de hitte is de onderliggende klei gebakken en de vloer wat ingebrand. Voor de palen, die het dak droegen, is tamelijk dun hout gebruikt, eikehout overheerst. Er is maar zeer weinig hout van natte standplaatsen (els, es) aangetroffen. Het hout werd kennelijk van de hogere zandgronden verkregen; wellicht kwamen de bewoners daar ook vandaan. Als dakmateriaal is waarschijnlijk riet gebruikt. Langs de natuurlijke watergangen in dit gebied (oa. de Drentse A) waren uitgebreide rietvelden aanwezig. Het afgebeelde huis heeft beperkte afmetingen hoewel het beslist niet klein genoemd kan worden. Het is vermoedelijk één keer verbouwd. De kamer werd uitgebreid, de tussenwand gesloopt en op die plek kwam de haardplaats. Het huis was aanvankelijk buitenwerks 13,30 × 7,80 m; na de verbouwing was het bijna 18 m lang. De lengte-wanden waren op vloernivo ca 1,20 m dik; de korte wanden ca 1,50 m.

De hoogte der wanden is onbekend. De kamer had oorspronkelijk een vloeroppervlak van plm. 10 bij 5 m; later was dit 14,80 bij 5 m. Met deze afmetingen kan het huis niet voor de stalling van vee hebben gediend. In de westwand van de kamer bevindt zich een afvalkuil, die mogelijk als waterput is aangelegd. Gezien de uitsparing in de wand geschiedde dit bij de bouw van het huis. In de kuil of put zijn aardewerkscherven aangetroffen. Meubilair of restanten daarvan zijn niet gevonden; wel was in een huis een paar velgstukken van een spaakwiel aanwezig. De preciese plaats van de deur of deuren is moeilijk aan te geven. Misschien was in de westelijke wand direct naast de kuil of put een deur aanwezig.

Het terpopervlak buiten het huis interpreteren wij als erf. Dit toonde hier en daar wat grondverbetering (een vloertje van turven). Het oppervlak was op vele plaatsen, in bijzonder bij enkele sloten, sterk vertrappt, waarschijnlijk door rundvee. Het erf zal nauwelijks vegetatie hebben gehad. Op het erf is een drietal putten aangetroffen. De meeste terpen hadden meer dan één put op het erf.

In veen kunnen sloten met een verticale

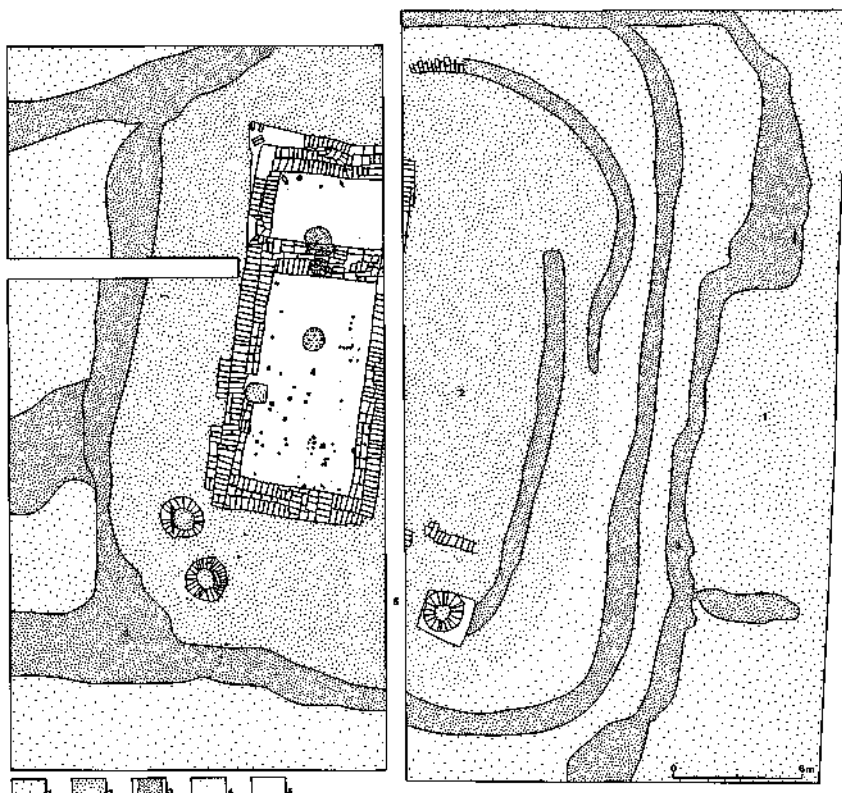


Fig 3. Opgravingsstekening van veenterp 3 (zie ook fig 1), waarop de plattegrond van een turvenhuis met kleivoer te zien is.

1. gebied buiten de terp; 2. het erf (de terp); 3. sloten; 4. kleivoer, met hierop een paar haardplaatsen en palen (zwart); 5. profieldijk (niet opgegraven).

wand gegraven worden: dit is hier ook veel gedaan. Een talud van 1 op 1, zoals in zandgrond, is hier niet nodig. De sloten omzoomden het erf, maar op het erf konden ook sloten aanwezig zijn. De breedte van de sloten varieerde vooral van 0,90 tot 1,20 m; plaatselijk liep dit op tot 2,10 à 2,30 m. De meeste sloten hadden de kleilaag op ruim 1 m diepte als basis. Langs de sloten zijn geen (houten) beschoeiingen aangetroffen; wel was hier en daar mogelijk een dam aanwezig. Brughoofden ontbraken.

Van de drie waterputten op het erf reikten twee slechts 2 à 2,5 m in het veen. Gezien het ontbreken van aardewerkscherven en ander gebruiksfal in deze putten, lijken ze niet gebruikt te zijn (fig 5). Het watervoerend pakket — in dit geval vooral rietveen — bevatte ongetwijfeld brak water. Een solide

putmantel van dikke veen-kleizoden (fig 6) en het aanbrengen van een kleilaag aan de buitenzijde van deze mantel waren kennelijk onvoldoende maatregelen ter verkrijging van goed water.

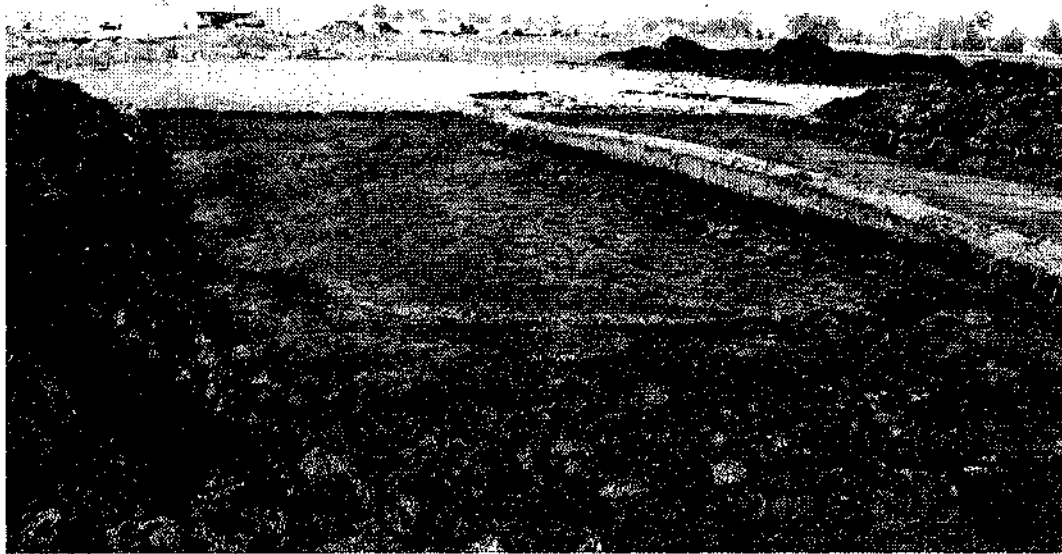
De derde put reikte tot in de zandondergrond; hij had eveneens een forse putmantel (fig 1), die op een aanzienlijk lager niveau begon. De putvulling bevatte veel aardewerkscherven en ander sfal, kenmerkend voor een gebruikte put. De watervoorziening van deze put was ongetwijfeld via de zandondergrond door lokale kwel, die hier op een niveau van bijna 4 m beneden NAP (fig 1) zeer intensief was. Toetreding van water uit de onderste (mos)veenlaag zal gering zijn geweest. Dit type veen heeft zeer grote horizontale en verticale weerstanden; waterstroming in dit veenpakket was minimaal. De putten waren

opmerkelijk nauw. De diameter buitenwerks varieerde van ongeveer 2 m tot 3 m; de putschacht was meestal nog geen 80 cm wijd.

### Het terrein buiten de terpen

Hier was een zeer kruidenrijke grasvegetatie aanwezig op een betrekkelijk vruchtbare bodem van enkele centimeters klei op tamelijk voedselrijk rietveen. Deze in de 8e of 9e eeuw na Chr. te dateren kleilaag was onder de terpen geheel vertrapt, maar ook buiten de terpen was de gelaagdheid op veel plaatsen verstoord, naar we veronderstellen door betreding door vee.

De vegetatie was bijna geheel boomloos. In de bovenste 10 cm veen en klei is stuifmeel aangetroffen van bijvoet, ganzevoetachtigen



*Fig 4. Veenterp 5 tijdens de opgraving, 13 mei 1976. De profieldam over het centrum van de terp laat de geringe hoogte van de terp duidelijk zien. De lichte laag in het profiel, vlak boven het donkere veenondergrond, is de*

*kleiuloer van het huis. De ringsloot rondom het erf tekent zich als donkerder vulling (veenslik) af, omzoomd door een wat lichtere (kleiige) band; de ingetrapte slootover. De doorsnede van deze terp was pbn. 28 m.*

en zuring, wijzend op de mariene herkomst van de klei. Diverse andere pollen-typen en sporen wijzen zowel op de kruidenrijkdom als op een verregaande ontziltling van het veen-klei-oppervlak: walstro, moerasspi-raaa, smalle weegbree, boterbloemen, wede-rik, zeggen, grassen, waaronder riet, fontein-kruid, eikvaren, moerasvaren en veenmos. In dit landschap waren zeer veel sloten aan-wezic; gezien de diepte zijn veel hiervan ge-bruikt voor het winnen van mosveen voor de huizenbouw. Of ze daarnaast nog bedoeld waren voor afwatering, is niet zeker. Het wa-ter zal in alle sloten en putten ongeveer 'kantje boord' hebben gestaan. Er zijn geen aanwijzingen gevonden voor een (vooraf ontworpen) afwateringssysteem. Er is ook niets gevonden, wat zou kunnen wijzen op een bevaarbaar waterwegennet, zoals be-

schoeiingen, kaden, een behoorlijke breedte van de watergangen of resten van boten en aanlegplaatsen. Het merendeel van de sloten was veel minder dan 2 m breed; vaak maar één meter. In het veen zijn grote aantallen vaak verticale scheuren aangetroffen, alsook zijdelingse verplaatsingen van grote blok-ken veen en schuingestelde stukken veen (fig 7). Veel scheuren hadden een contactpunt met de sloten, andere scheuren liepen juist langs de terpen. Deze verschijnselen wijzen op inundatie van dit gebied nog ten tijde van de bewoning, waarbij grote veenschollen gingen drijven of afscheurden van stukken veen (onder de zware terpen), die niet konden drijven (fig 8). Dit betekende het einde van de bewoning. Er is geen wegenselsel aangetroffen; rijdend verkeer zal er nauwe-lijks mogelijk zijn geweest.

### Datering van de bewoning

Een voorlopige bestudering van het aardewerk door de opgravingsleider J. W. Boer-sma geeft aan, dat de bewoning tussen 1200 en 1300 na Chr. of iets daarna gedateerd kan worden (1). De bewoning per terp duurde vrij zeker aanzienlijk korter dan deze tijd-spanne van ruim een eeuw. Het is niet direkt duidelijk of het een eenmalige bewoning be-treft danwel dat er ontwikkelingen in de be-woning vastgesteld kunnen worden. We gaan daarom in eerste instantie uit van be-woning tussen 1200 en 1300. Ook op andere gronden komen we tot die globale datering. De bewoning had plaats op een ontzilt veen-kleidek, dat in de 9e eeuw nog een marien ka-rakter had. We mogen aannemen, dat de ont-ziltling, waarvoor toch wel enige tijd nodig



*Terp 3, onderste deel van de wanden, met de 'aaitbouw' op de voorgrond, na verwijdering van de kleidoer en de daaronder liggende turvomlaag. De lichte stokjes geven de plaats van palen aan.*

is, op gang kon komen na de bedijkingen, die in de 11e en 12e eeuw gedateerd kunnen worden. Oudere bewoning dan de 12e eeuw is daarom onwaarschijnlijk.

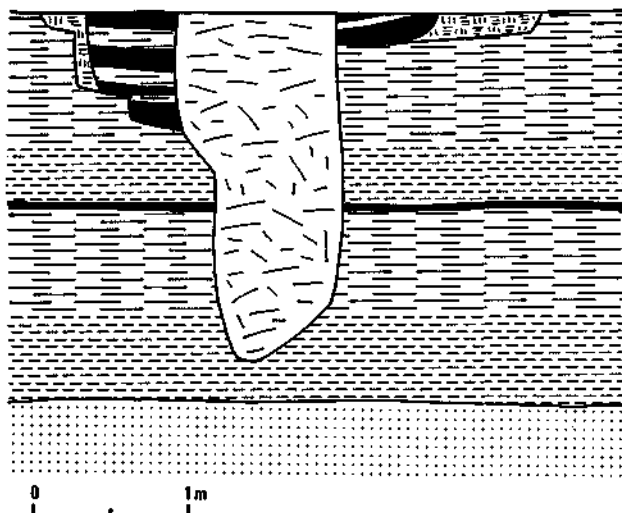
Wat het einde van de bewoning betreft, merkt Klungel (4) op, dat er geen verband te ontdekken valt tussen de ligging der veenterpen en de tot in deze eeuw bewaard gebleven perceelsindeling, die gedateerd mag worden op 1300 à 1400. Vóór die tijd moet de veenterpenbewoning dus al afgebroken zijn. Het gebied is door zijn lage ligging en zijn slappe bodem altijd zeer moeilijk toegankelijk geweest. In 20e eeuwse terminologie: er

was voortdurend wateroverlast. We mogen aannemen, dat de bewoning van het gebied juist niet in een periode met veel natte jaren plaats vond, omdat dit hoezemgebied dan vermoedelijk permanent open water bevatte. Eerder valt te denken aan een klimaatsfase met gemiddeld wat drogere jaren en hogere temperaturen, omdat hierbij enige compactie van het rietveen op kan treden, waarbij een agrarisch aantrekkelijk gebied ontstaat. Er waren natuurlijk nog wel heel wat inrichtingsactiviteiten nodig om dit moerasareaal daadwerkelijk te kunnen exploiteren. Het is in deze gedachtengang aan-

trekkelijk om te veronderstellen, dat deze klimaatsfase het bekende 'kleine klimaats-optimum' is, dat tussen 1150 en 1300 A.D. valt; het kenmerkte zich door minder neerslag en gemiddeld wat hogere temperaturen (5).

### Bewoningsduur

Hoe lang heeft men in het vruchtbare, maar risikovolle landschap kunnen wonen? Daarover ontbreekt eigenlijk alle directe informatie, maar op grond van een aantal overwegingen krijgen we toch de indruk, dat dit



*Fig 5. Doorsnede door een niet gebruikte (omvoltoide?) waterput van terp 3, uitgegraven in het veen, maar niet tot de zandondergrond reikend. De kleine zodenmantel was onvoldoende om toestroming van brak water uit het riviertje te voorkomen. Legenda: zie fig. 1.*

vrij kort was, veel minder dan een eeuw. We onderscheiden hierbij de bewoning per terp (dus per huis), de totale bewoning, en de permanente, danwel seizoenbewoning.

Op de eerste plaats lijken ons huizen met een vloer en wanden van turf, geen lang leven beschoren. De slaag op de kleivloer geeft aan dat de huizen bewoond werden, maar meer ook niet. De opgegraven huizen vertoonden geen ingrepen als vernieuwde vloeren, herbouw, grote uitbreidingen, omvangrijke reparaties en allerlei andere kenmerken, die horen bij een langdurige bedrijfsvoering. De venige terpgrond is bovendien

zo weinig bestand tegen voortdurende betreding, dat bij langdurig gebruik van de erven er bij wijze van spreken niets overgebleven zou zijn van de terpstructuur. De terpen laten zich evenwel nog duidelijk herkennen. De terpen zijn, globaal gezien, erg homogeen van vorm en opbouw, en in zekere zin ook van afmetingen. We kennen geen extra hoge terpen met een reeks van opeenvolgende huizen, wijzend op langdurig gebruik. We zijn er daarom zeker van, dat de bewoning per terp van korte duur was. Het was wellicht een kwestie van één of twee decennia, beslist niet langer.



*Terp 3, een deel van de oorspronkelijke voorwand, afgebroken bij de uitbreiding van het huis, na verwijdering van de kleivloer. De stapeling van de turven is duidelijk. De lichte plek rechts is de kleifundering van de haardplek.*

Woonden hier veel mensen gedurende een korte tijd of betreft het een vrij kleine bevolkingsgroep, die door steeds weer nieuwe terpen op te werpen zich hier een lange periode kon handhaven? Woonde men hier gedurende het hele jaar of alleen maar in het voorjaar- en zomertseizoen? Beide vragen kunnen nog niet concreet beantwoord worden. Het lijkt het meest waarschijnlijk, dat zo niet alle, dan toch verreweg de meeste terpen gelijktijdig in gebruik waren; intensieve bewoning gedurende korte tijd dus. Dit leiden we af uit de waarneming, dat voor alle grote problemen (met name de wateroverlast en

de slappe bodem) steeds weer dezelfde oplossing gekozen is: een veenterp opwerpen. Enige ontwikkeling hierin is niet geconstateerd.

Bewoning het hele jaar door lijkt ons, zelfs gedurende het 'kleine klimaatoptimum', geen eenvoudige opgave geweest te zijn. Bij een terphoogte van ongeveer één meter moet echter een aanzienlijk deel van de winterse wateroverlast buiten de huizen te houden zijn geweest, temeer omdat in het onderliggende rietveen heel wat water geborgen kan worden, waarbij het veen wat opzwelt. Permanente bewoning, dwz. het hele jaar door, kan daarom niet uitgesloten worden; de huizen waren ruim genoeg. Er tegen pleit echter, dat er voor het vee geen winterstalling aan-

wezig is geweest en dat er ook geen opslagplaatsen voor de oogst (om welk produkt het dan ook zou gaan) zijn aangetroffen. Dit is echter geen doorslaggevend argument, zoals we verderop duidelijk kunnen maken.

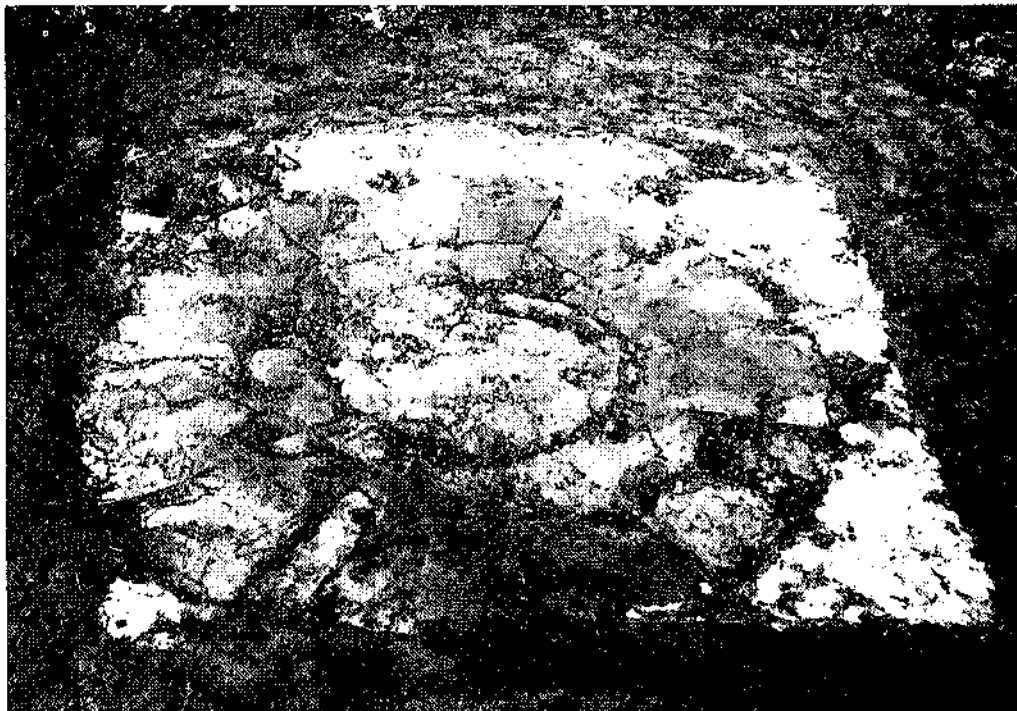
### Wat aan Neerwolde voorafging en wat er op volgde

De ontwikkeling van dit landschap laat zich het beste kenschetsen als de strijd tussen zoet en zout, sinds hier kort na 3000 voor Chr. de veenvorming op gang kwam. In fig 9 is dat in de vorm van een sterk geschematiseerde doorsnede van het veenterpengebied van Neerwolde, ten noorden van het Paterswoldsemeer uitgebeeld. De bijgevoeg-

de kurve toont de ontwikkeling van het zoutgehalte van de bodem.

De ontzilte bovenste kleilaag leverde, zoals reeds is aangeduid, een vruchtbare bodem met kruidenrijke grasvegetaties. Deze hadden de plaats ingenomen van de uitgestrekte rietmoerassen. We denken hierin de hand van de veenterpbewoners te kunnen zien. Hoe het landschap zich in hun tijd — ergens tussen 1200 en 1300 na Chr. — ontwikkelde, is in fig 1 geschetst. De plaats van deze doorsneden is de terp van fig 3.

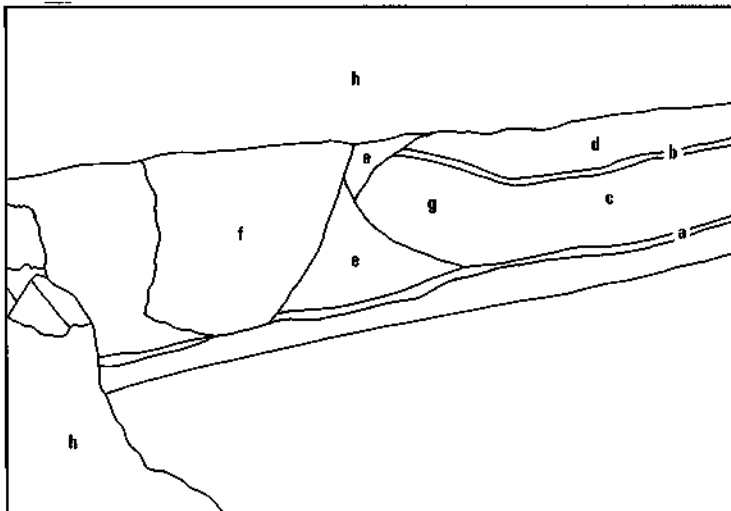
Stadium 1 geeft de situatie juist vóór de bewoning; op de zandondergrond ligt een ruim 3 m dik veenpakket, met daarin de mariene kleilagen. Stadium 2 is de doorsnede van de



*Fig 6. Een waterput tekent zich af in het vlak van terp 3 (zie ook fig 3). De kleiige zoden zijn wat lichter van kleur dan het omringende veen. De kleilaag aan de buitenzijde van de putmantel (vooral rechts en achter) is licht van kleur.*



Fig 7. Profiel nabij terp 1, met opgetilde veenschol, die slechts gedeeltelijk is teruggeraakt.  
 a. kleilaag, afgezet tussen 1400 en 1000 voor Chr.;  
 b. kleilaag, afgezet tussen 700 en 500 voor Chr.;  
 c. moerveen (ouder) en rietveen; d. rietveen; e. verpooelde stukken veen; f. oemalikkulling van een terpsloot; g. de opgetilde veenschol; h. het bij de opgraving uitgegraven veen.



terp, met sloten, gereconstrueerd huis en waterput. Door zijn gewicht drukt de terp het veenoppervlak wat in. In stadium 3 is de katastrofale inundatie ('Neerwolder zondvloed') in beeld gebracht, die het einde van de bewoning betekende. Door de talrijke sloten was het landschap erg kwetsbaar geworden. Bij de hoge waterstand scheurden hele veenschollen los en gingen drijven. De onderste kleilaag in het veen (afkomstig van de Duinkerke O transgressie) vormde hierbij het natuurlijke breukvlak.

Sloten en waterputten slibden dicht met veenslik, waarin maar zeer weinig klei zat. De overstroming kan daarom niet gekoppeld worden aan een doorbraak van de zee (de overstromingen, die na 1200 vanuit de Lauwerszee grote gebieden onder water zetten), maar vond plaats in zoetwater-milieu. Na het wegtrekken van het overstromingswater zakten de veenschollen weer terug. Het proces heeft zich misschien enkele keren herhaald; uiteindelijk waren alle huizen verwoest. Bewoning was nu onmogelijk geworden; het gebied kon alleen nog als hooiland benut worden. In de 14e eeuw ontstond hier de nieuwe perceelsindeling, die niet ruggrijpt op het door de veenterpbewoners gemaakte landschap (4) en die tot in de jaren zeventig van de 20e eeuw in stand is gebleven. Overstromingen hebben dit Neerwolde herhaaldelijk geteisterd. Sinds het einde van de 19e eeuw, toen men de waterbeheersing beter in de hand had, kon hier gedurende een aanzienlijk deel van het jaar weer vee grazen; bewoning bleef uit. Vanaf 1971 nam het water weer bezit van een groot deel van deze kruidenrijke weidegronden, waarin de veenterpen als lage bulten met ruige begroeiing getuigden van een opmerkelijke onderneming ergens tussen 1200 en 1300 na Chr. Met het aanleggen van de Hoornseplas en het Hoornsemeer is de cirkel als het ware gesloten. Alleen heeft het water nu de functie de mens in zijn vrije tijd te dienen.

### Wat deden de terpbewoners hier?

Waarvoor werd dit barre, natte landschap met zijn brakke ondergrond gebruikt? De veenterpbewoners waren geen turfgravers, zoutzieders of pottenbakkers. Er zijn geen aanwijzingen, dat het hier kampen van vluchtelingen of paria's betreft. Het waren vrij zeker geen monniken, die zich op ontginningen toelegden. Het waren geen vissersnederzettingen of woonplaatsen van schippers. De terpen werden ook niet gebruikt als





Fig 8. Profiel nabij terp 4, met scheur in het veen, die deels gevuld was met veembrik en deels met water.



Terp 3, deel van het huis met klei vloer (lichte tint) en wanden van tuvoen (voor en links van de klei vloer).

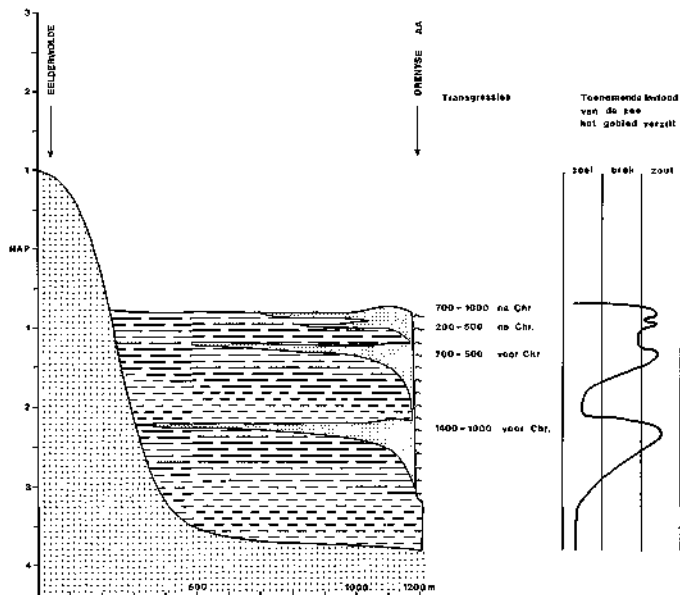
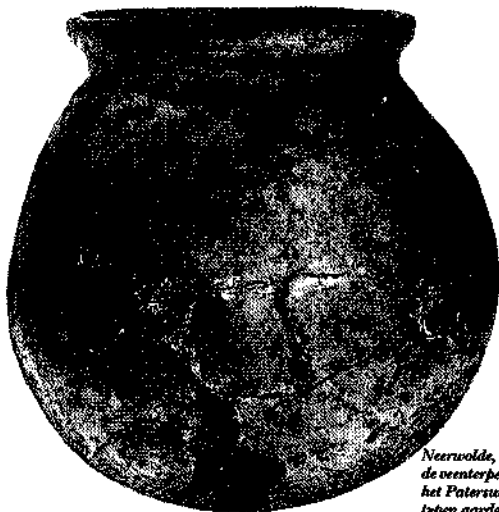


Fig. 9. Opbouw van de bodem van Neerwolde tussen Eelderwolde en Drentse A, ter hoogte van Hoornseplas en Hoornsemeer. De verticale schaal is 250 × overdreven. De veenvorming begon hier kort na 3000 voor Chr.; de kleilagen (van transgressies) zijn van dateringen voorzien.

De kurve rechts schetst de toenemende invloed van de zee op het milieu waarin de veenvorming en de kleis sedimentatie plaats vond tot aan de bedijking, waarna het gebied ontzilte. Legenda: zie fig. 1, met uitzondering van de klei, die hier niet zwart maar grijs is afgebeeld.



Neerwolde, 13e eeuwse kookpot, 27 cm hoog, gevonden bij de veenterpen (preciese plaats niet bekend) ten noorden van het Paterswoldse meer. Dit was één van de hier gebruikte typen aardewerk.

stapelplaatsen van handelaren. Het gebied was te nat voor akkerbouw; bovendien zijn er geen voorraadschuren aangetroffen of andere opslagplaatsen voor de oogst.

Er waren ook geen veestellingen aanwezig; het waren daarom geen veehouders, die het 's zomers buiten grazende vee in de wintermaanden op stal hadden. Toch is het zeker, dat er vee gehouden werd. Op diverse plaatsen langs sloten was de bodem intensief vertrapt, vrij zeker door runderen. Gezien de milieu-omstandigheden — een vruchtbare maar natte bodem — lijkt het waarschijnlijk, dat met name in de zomermaanden hier vee graasde, dat in de nazomer uit het gebied werd gehaald. In de opgegraven huisplaatsen zijn geen gegevens gevonden, die wijzen op de verwerking van melk; het was vrij zeker geen melkvee. We denken daarom, dat op de terpen herders woonden, die in de voorzomer jongvee inschaarden. In de nazomer werd het, flink gegroeid en goed gevoerd, afgevoerd voor de slacht. Vetweiderij dus, waarbij de steden, die in de late Middeleeuwen sterk groeiden, een goede markt voor deze vleesproductie vormden. Met name de stad Groningen kan hierbij genoemd worden.

Hiertegen kan ingebracht worden, dat deze veenterpen maar van één gebied bekend zijn. Bovendien is er maar heel weinig skeletmateriaal van vee, met name runderen, aangetroffen. In die tijd zal ook bij jongvee veel sterfte zijn opgetreden. We hadden dus op of nabij de terpen toch wel begravingen van gestorven dieren of slachtafval willen aantreffen. Ook al is dat niet het geval geweest, toch is de vetweiderij de meest aannemelijke verklaring voor de activiteiten van de veenterpbewoners. Door een nadere analyse van het aardewerk kan dit misschien beter onderbouwd worden.

#### Literatuur

- 1 Boersma, J. W., G. Deijer en K. Klaassens, *Dagrapporten opgravingen Hoornsemeer 1975-1976*. Biologisch-Archaeologisch Instituut.
- 2 Brouwer, J., G. Janssen, H. Koops, M. Nelemans, I. Omlo-Sinot, R. Timis en J. Veenstra, *Polymologisch veenonderzoek in de Eelderwolderpolder*. Verslag van de 3e jaars cursus palynologie oktober 1972. Biologisch-Archaeologisch Instituut.
- 3 Van Giffen, A. E., 1931. *Het terpje bij 'Het Wold' in de made van het Eelderdiepje bij Feize*. Dertiende en veertiende jaarverslag van de Vereniging voor Terpenonderzoek.
- 4 Klungel, A. E., 1971. *Veenterpen ten zuidwesten van Groningen*. Boor en spade 17.
- 5 Lamb, H. H., 1977. *Climate, present, past and future*. Vol. 2: *Climate history and the future*. London, Methuen and Co. Ltd.